

ks. Jan Szczych

ŚWIĘCI NAS OCZEKUJĄ

Historia i teologiczna treść
uroczystości Wszystkich Świętych

Wydawnictwo WAM
Kraków 2009

© Wydawnictwo WAM, 2009

Konsultacja
Ks. dr Jarosław Superson SAC

Redakcja
Renata Komurka

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-288-6

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 012 62 93 200 • faks 012 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 012 62 93 254-256 • faks 012 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej
KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWAM.pl>
tel. 012 62 93 260 • faks 012 62 93 261

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

wydawnictwowam.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	7
I. KULT ŚWIĘTYCH, JEGO GENEZA I ROZWÓJ.....	9
1. POCZĄTKI KULTU ŚWIĘTYCH.....	10
A. Kult męczenników na Wschodzie i na Zachodzie.....	11
a) Biblijne podłoże kultu męczenników.....	11
b) Początki kultu męczenników na Wschodzie.....	13
c) Rozwój czci męczenników na Zachodzie.....	16
B. Oddawanie czci świętym nie-męczennikom na Wschodzie i na Zachodzie.....	18
a) Kult ascetów.....	19
b) Uczczenie dziewic.....	20
c) Kult biskupów.....	20
2. HISTORYCZNO-LITURGICZNA GENEZA <i>SANCTORALE</i>	22
A. Kalendarze i martyrologia.....	22
B. Liturgiczne świadectwa Sakramentarzy.....	26
II. UROCZYSTOŚĆ WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH NA PRZESTRZENI WIEKÓW.....	31
1. UROCZYSTOŚĆ NA WSCHODZIE.....	32
A. Kościół bizantyjski.....	32
B. Kościół syryjski.....	34
C. Kościół w Edessie.....	35
D. Kościół ormiański.....	35
2. UROCZYSTOŚĆ NA ZACHODZIE.....	37
A. Konsekracja Panteonu.....	39
B. Dedykacja oratorium w Bazylice św. Piotra.....	42
C. Przeniesienie święta na 1 listopada.....	44

III. CELEBRACJA MISTERIUM BOGA I KOŚCIOŁA W UROCZYSTOŚĆ WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH	50
1. CZEŚĆ ODDAWANA BOGU	51
A. Kult jedynego Boga	52
B. Chrystologiczny aspekt uroczystości	55
C. Pneumatologiczny aspekt uroczystości	58
2. KOŚCIÓŁ NIEBIAŃSKI W CELEBRACJI UROCZYSTOŚCI	60
A. Tożsamość świętych	61
B. Dlaczego święci są godni królestwa niebieskiego?	66
C. Jaka jest nagroda świętych?	68
3. ŚWIĘCI A KOŚCIÓŁ PIELGRZYMUJĄCY	70
A. Wstawiennicza rola świętych	71
B. Węzeł miłości między świętymi i zmarłymi	73
C. Święci wzorem do naśladowania	74
D. Święci „nas oczekują”	76
E. Eschatologiczne napięcie uroczystości	77
ZAKOŃCZENIE	79
FORMULARZ MSZALNY NA UROCZYSTOŚĆ <i>OMNIUM SANCTORUM</i>	81
LITURGIA GODZIN NA UROCZYSTOŚĆ <i>OMNIUM SANCTORUM</i>	88

Powołanie do świętości, zgodnie z odwiecznym nauczaniem Kościoła, jest wezwaniem do pełni życia w Chrystusie i do doskonałej miłości. Dlatego świętość jest ciągle ukazywana jako meta, do której mają zmierzać wszyscy chrześcijanie.

Wierni, celebrując zbawcze misterium Chrystusa w liturgii, z wielką radością i chlubą oddają cześć także świętym – ich zwycięskim braciom, którzy stali się doskonałym owocem Chrystusowego odkupienia. Potwierdzeniem tego jest fakt, że wspólnota chrześcijan zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, od samego początku, obchodząc rokrocznie *dies natalis* męczenników i świętych, sprawuje Paschalne Misterium Chrystusa, doskonale w nich uskutecznione. W ten sposób, w liturgii *Sanctorale* Kościół celebrował siebie samego we wszystkich swoich dzieciach, które „zażywają chwały, widząc wyraźnie samego Boga troistego i jedynego, jako jest” (LG 49).

Kościół również od samego zarania był świadom, że liturgia jest nieustannym świętem, bowiem w liturgii i poprzez liturgię oddaje się należną chwałę Bogu oraz uświęca się sam człowiek. Świętowanie jako takie jest szczególnie uwypuklone i urzeczywistnione w każdym święcie chrześcijańskim, które w swej genezie wywodzi się ze zbawczego Misterium Chrystusa Pana. Dlatego Kościół, pomny powierzonej mu misji zbawienia, ustanowił niektóre formy celebracyjne, zwłaszcza odnośnie do jego modlitwy publicznej. W ten sposób, w ciągu dziejów, powstają różne księgi liturgiczne wraz z określonymi formułami biblijno-euchologicznymi, przeznaczone dla publicznych

chrześcijańskich nabożeństw, w tym dla celebracji poszczególnych dni liturgicznych.

Uroczystość Wszystkich Świętych, której zostało poświęcone niniejsze opracowanie, jest starożytnym świętem Kościoła. Gdy rodził się wspólnotowy kult świętych, zwłaszcza na Zachodzie, powstawały również i teksty, dotyczące odnośnych celebracji. Co więcej, teksty modlitewne uroczystości rozwijały się w ścisłej łączności z nią samą, będąc jakby echem poszczególnych etapów ewolucji tego święta. Studium aktualnych formularzy liturgicznych na uroczystość *Omnium Sanctorum*, dotyczących celebracji eucharystycznej i Liturgii godzin, skutecznie pomoże nam w wydobyciu teologicznej treści świętowanej uroczystości Kościoła zbawionych.

Wszyscy Święci są już obywatelami nieba, do którego my jeszcze pielgrzymujemy. Niechaj ich przykład i wstawiennictwo skutecznie przyczynią się do tego, byśmy i my stali się współdziedzicami ich zwycięskiej chwały.

I

KULT ŚWIĘTYCH, JEGO GENEZA I ROZWÓJ

Słowa Chrystusa „Bądźcie więc wy doskonali (łac. *perfecti*, gr. τέλειοι), jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski” (Mt 5, 48), wypowiedziane w Kazaniu na górze, od stuleci rozbrzmiewają w Kościele z całą mocą. To wyraźne powołanie do świętości jest bezpośrednim skutkiem zamiaru samego Boga oraz zbawczego dzieła Jego Syna (por. Rz 1, 7; 1 Kor 1, 2)¹. Powyższą ideę jasno podejmuje także Sobór Watykański II:

Na osiągnięcie tej doskonałości wierni obracać powinni swe siły otrzymane według miary obdarowania Chrystusowego, aby idąc w Jego ślady i upodabniając się do wzoru, jakim On sam jest dla nich, posłuszni we wszystkim woli Ojca, z całej duszy poświęcali się chwale Bożej i służbie bliźniemu. W ten sposób świętość Ludu Bożego wyda owoc obfity, jak tego dowodzi wymowne życie tylu świętych w dziejach Kościoła (LG 40).

Życie i postępowanie świętych jest dla Kościoła-Matki wspaniałym powodem do chluby i radości, gdyż oni „dzięki

---

¹ Odnośnie do biblijnego ujęcia świętości zob. H. BALZ, «ἀγιός», [w:] *Dizionario esegetico del Nuovo Testamento*, red. H. BALZ, G. SCHNEIDER, t. I, Brescia 1995, kol. 41-53.

wielorakiej łasce Bożej doszli do doskonałości, a osiągnąwszy już wieczne zbawienie, wyśpiewują Bogu w niebie doskonałą chwałę i wstawiają się za nami” (SC 104).

1. POCZĄTKI KULTU ŚWIĘTYCH

Już na samym początku chrześcijaństwa każda wspólnota wiernych była nazywana „Kościołem świętych” (zob. Flp 1, 1; Hbr 13, 24; Ef 1, 1; Kol 1, 12). Pierwotna gmina chrześcijan, jako społeczność wierzących w Chrystusa i z Nim ściśle zjednoczona, czuła się powołana do dawania świadectwa swemu Panu oraz do głoszenia innym orędzia zbawienia. Taka postawa często domagała się osobistej ofiary pierwszych chrześcijan (zob. Dz 4, 3; 6, 8 nn.). Wraz z upływem czasu Kościół zaczął sobie uświadamiać, że niektórzy wierni złożyli szczególne świadectwo swojej wiary poprzez pełne zjednoczenie się z Chrystusem². Wśród heroicznym wyznawców Zmartwychwstałego Pana pierwsze miejsce zajęli męczennicy.

Począwszy od IV w., kiedy ustały oficjalne prześladowania Kościoła, chrześcijanie zaczęli akcentować inne formy naśladowania Chrystusa³. W ten sposób kult świętych został rozszerzony i obejmował nie tylko składanie czci męczennikom, ale i innym bohaterom chrześcijańskiej wiary; o tym też będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

---

² Por. O. CLÉMENT, *Le feste cristiane*, Magnano 2000, 89.

³ Por. A. CATTABIANI, *Calendario. Le feste, i miti, le leggende e i riti dell'anno*, Milano 1993, 315.

A. Kult męczenników na Wschodzie i na Zachodzie

Historyczny rozwój kultu męczenników jest mocno zakorzeniony w mentalności wiernych, żyjących w starożytności chrześcijańskiej zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Ofiara chrześcijanina posunięta aż do przelewu krwi była przez nich natychmiast uznawana za najbardziej doskonałe naśladowanie życia i śmierci Chrystusa oraz za ciągle aktualizowanie jedynej Jego ofiary⁴. Stąd dla pierwotnego Kościoła męczeństwo jego wiernych było wystarczającym powodem do oddawania im czci jako świętym⁵.

a) Biblijne podłoże kultu męczenników

Doniosłe znaczenie męczeństwa, wspomniane wyżej, ma swoje uzasadnienie już w samej etymologii tego wyrazu. Biorąc pod uwagę łacińskie słowo *martyr* (gr. μάρτυς), należy zauważyć, że w języku świeckim znaczy ono tyle co „świadek”⁶. W świetle terminologii chrześcijańskiej, zwłaszcza w pismach nowotestamentalnych, wyraz ten określa wiernego świadka Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelii⁷. Potwierdza to również wymowny tekst Apokalipsy:

⁴ Zob. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, t. II, *L'anno liturgico. Il breviario*, Milano 1998³, 403.

⁵ Zob. J. NADAL CAÑELLAS, *Gli eroi di Dio*, Roma 2000, 13.

⁶ Zob. M. AUGÉ, *Le feste del Signore, della Madre di Dio e dei santi*, [w:] *Anàmnensis*, red. A.J. CHUPUNGO, t. VI, *L'anno liturgico: storia, teologia e celebrazione*, Genova 1992, 252.

⁷ Zob. A. ANGENENDT, *La storia del culto dei santi*, [w:] *Il culto dei santi oggi*, red. W. BEINERT, Cinisello Balsamo 1985, 124.

Co do znaczenia słowa μάρτυς w Nowym Testamencie zob.: J. BEUTLER, «μάρτυς», [w:] *Dizionario esegetico del Nuovo Testamento*, t. I, kol. 297-301.

...A gdy otworzył pieczęć piątą, ujrzałem pod ołtarzem dusze zabitych dla Słowa Bożego i dla świadectwa jakie mieli. I głosem donośnym tak zawołały: „Dokądże, Władco święty i prawdziwy, nie będziesz sądził i wymierzał za krew naszą kary tym, co mieszkają na ziemi?”. I dano każdemu z nich białą szatę, i powiedziano im, by jeszcze krótki czas odpoczęli, aż pełną liczbę osiągną także ich współsłudzy oraz bracia, którzy jak oni, mają być zabici (Ap 6, 9-11).

Ponieważ męczennicy wyznali Chrystusa poprzez przełanie własnej krwi, to znaczy ofiarowali swoje życie za wiarę w głębokim i mistycznym zjednoczeniu z Chrystusem ukrzyżowanym i zmartwychwstałym, ich męczeństwo jest postrzegane jako szczyt doskonałości chrześcijańskiej⁸. Wyraźnym potwierdzeniem tej idei jest Łukaszkowy opis męczeństwa św. Szczepana w *Dziejach Apostolskich* (zob. Dz 6, 8 – 7, 60)⁹. Dlatego w świadomości pierwszych chrześcijan męczennicy jako prawdziwi obrońcy wiary i szlachetni świadkowie Chrystusa, zostają uznani za zbawionych (zob. Mt 5, 11-12; Dz 7, 55-56; Ap 7, 1-15)¹⁰.

Z biegiem czasu Kościół, po Zesłaniu Ducha Świętego rozprzestrzeniony po świecie (zob. Dz 8, 4. 40; 11, 19-20; 12, 24), staje się przedmiotem prześladowań ze strony władz cywilnych Imperium Rzymskiego. W sposób szczególny należy przywołać okres końca rządów Nerona (r. 64), później czasu Domicjana (81-96), jak też rządy Decjusza (249-251) oraz Dio-

---

⁸ Zob. R. CAVEDO, *Fondamenti teologici della santità nel Lezionario romano*, [w:] *Il Messale Romano del Vaticano II*, red. M. AUGÉ, t. II, Leumann (Torino) 1981, 196; J. NADAL CAÑELLAS, *Gli eroi di Dio*, 13.

⁹ Zob. J. DUBOIS, «La dévotion aux saints dans le peuple chrétien», *La vie spirituelle* 69 (1989) 213.

¹⁰ Zob. H. DELEHAYE, *Les origines du culte des martyrs*, Bruxelles 1912, 1; A. ANGENENDT, *La storia del culto dei santi*, 124.

klecjana (284-305). W tych latach traktowano chrześcijan wyjątkowo bezlitośnie¹¹.

Prześladowania wyznawców Chrystusa spowodowały nade wszystko męczeństwo większości apostołów, którzy ponieśli śmierć z powodu Ewangelii. Chociaż brakuje autentycznych opisów ich męczeństwa, to jednak od samego początku naoczni świadkowie Chrystusa i jego dzieł (por. Dz 1, 21-22) cieszą się w Kościele szczególną czcią¹².

b) Początki kultu męczenników na Wschodzie

Pierwsze wyraźne świadectwo dotyczące czci męczennika na Wschodzie pochodzi z 155 r. i opisuje męczeństwo św. Polikarpa, ucznia św. Jana Apostoła i biskupa Smyrny¹³. Jest to jeden z listów, w którym wierni miejscowej wspólnoty chrześcijan opowiadają o bohaterskiej śmierci ich pasterza¹⁴. Pod koniec tekstu zostaje ukazana głęboka cześć wiernych Smyrny, którą darzą oni swego umęczonego biskupa:

My następnie na mocy pisma cesarskiego wyrażającego na to zgodę, zebrawszy kości jego znakomitsze, jako drogie kamienie

---

¹¹ Prześladowania Kościoła trwały aż do tzw. Edyktu tolerancyjnego, wydanego w 311 r. w Sardyce przez imperatora Galeriusza. Zob. F.P. RIZZO, *La Chiesa dei primi secoli. Lineamenti storici*, Bari 1999, 71-74; K. BIHLMAYER, H. TUECHLE, *Storia della Chiesa*, t. I, Brescia 1994, 103-121.

¹² Zob. W. RORDORE, «Aux origines du culte des martyrs», *Irénicon* 45 (1972) 316. Rozwój kultu apostołów został ukazany przez P. Radò. Zob. *Enchiridion Liturgicum*, red. P. RADÒ, t. II, Romae – Friburgi Brisig. – Barcinone 1966, 1369 nn. Por. także P. JOUNEL, *Le culte des Apôtres a Rome et dans la liturgie romaine*, [w:] *Saints et sainteté dans la liturgie*, red. A.M. TRIACCA, A. PISTOLA, Roma 1987, 167-187.

¹³ Zob. P. VISENTIN, «Formazione e sviluppo del Santorale nell'anno liturgico», *Rivista Liturgica* 65 (1978) 298.

¹⁴ Zob. J. DUBOIS, «La dévotion aux saints dans le peuple chrétien», 214.

i droższe nad złoto złożyliśmy [je] tam, gdzie wypadalo. W tym to miejscu również i nam, jak się to będzie mogło zdążyć, zgromadzonym w uniesieniu i radości, Pan zezwoli świętować dzień narodzin jego męczeństwa, zarówno ku pamięci tych, którzy już walkę ukończyli, jak i [w tym celu], by potomni ciężko doświadczani także byli gotowi do zniesienia tego samego¹⁵.

Jak wynika z przytoczonego dokumentu, przedstawione dzieje Kościoła w Smyrnie zawierają bardzo ważne informacje historyczno-liturgiczne, odnoszące się do kultu męczennika w starożytności chrześcijańskiej:

- zostaje jasno ukazana różnica między chwałą i kultem oddawanym Bogu, jako jedynemu Zbawicielowi i Panu wszechczasów, a czcią umęczonego chrześcijanina¹⁶;
- oddawanie czci męczennikowi ma miejsce przy jego grobie;
- kult dotyczy doczesnych szczątków umęczonego wiernego;

---

¹⁵ Niżej podajemy oryginalne brzmienie tego dokumentu. W tym przypadku oraz przy innych cytatach łacińskich, ich tłumaczenia są autorskie.

„Nos postea ossa illius gemmis pretiosissimis exquisitoria et super aurum probatoria tollentes, ubi decebat, candidimus. Quo etiam loci nobis ut fieri poterit, in exultatione et gaudio congregatis, Dominus praebebit natale martyrii eius diem celebrare, tum in memoriam eorum, qui certamina iam pertulerunt, tum ut posterit exercitati, et parati sint, ad eadem sustinenda”.

Powyższy tekst pochodzi z opracowania P. Radò. Zob. *Enchiridion Liturgicum*, t. II, 1366. Por. także B. NADOLSKI, «Miejsce świętych w liturgii a współczesny chrystocentryzm», *Anamnesis* 40 (2005) 67. Co do innych danych odnośnie męczeństwa św. Polikarpa zob. W. RORDORE, «Aux origines du culte des martyrs», 316-320; *La celebrazione nella Chiesa*, red. D. BOROBIO, t. III, Leumann (Torino) 1994, 257.

Należy zaznaczyć, ponadto, że opis męczeństwa św. Biskupa Smyrny znajduje się także w III tomie *Liturgii Godzin* Pawła VI, w dniu liturgicznego wspomnienia św. Polikarpa (23 luty).

¹⁶ Zob. *La celebrazione nella Chiesa*, t. III, 257.

- męczennik jest czczony przez całą miejscową wspólnotę wiernych;
- zgromadzenie wierzących przy grobie męczennika jest nacechowane ogólną radością;
- dzień męczeństwa (dzień śmierci) zostaje nazwany *dies natalis*;
- wspomnianie męczennika przejawia się poprzez świętowanie dnia rocznicy jego męczeńskiej śmierci;
- celebrowanie *dies natalis* dotyczy ponadto wspomnienia innych zmarłych chrześcijan;
- liturgiczne obchody *dies natalis* przyczyniają się do pokrzepienia i umocnienia wiary Chrystusowych wiernych¹⁷.

W perspektywie historycznego świadectwa Kościoła w Smyrnie należy wyraźnie zaznaczyć, że cześć oddawana umęczonemu chrześcijaninowi jest mocno zakorzeniona w zwyczajach pogrzebowych, praktykowanych w owym czasie względem zmarłych¹⁸. Niemniej jednak kult męczenników posiada własne wyróżniki, wśród których można wyliczyć następujące:

- męczennik jest czczony przez wszystkich członków miejscowej wspólnoty wiernych, a nie tylko przez rodzinę lub przyjaciół;
- podczas zgromadzeń przy grobie męczennika panuje radość i wesele;
- śmierć umęczonego za wiarę jest uważana za *dies natalis* ku szczęśliwości wiecznej;

---

¹⁷ Zob. A. AMORE, «Culto e canonizzazione dei santi nell'antichità cristiana», *Antonianum* 52 (1977) 40; W. RORDORE, «Aux origines du culte des martyrs», 319-325.

¹⁸ Zob. B. de GAIFFIER, «Réflexions sur les origines du culte des martyrs», *La Maison-Dieu* 52 (1957) 26-27.

- celebrowanie rocznicy męczeństwa nie kończy się wraz ze śmiercią bliskich i znajomych, lecz jest kontynuowane przez następne pokolenia¹⁹.

Omawiając kult męczenników, należy jeszcze wspomnieć, że wedle wielkiego prawdopodobieństwa, podczas zgromadzenia wiernych przy grobie umęczonego chrześcijanina w rocznicę jego *dies natalis* celebrowano liturgię Mszy św.²⁰. W ten sposób wyraźnie ukazywano głęboki i mistyczny związek między misterium eucharystycznym a ofiarą krwi świętego męczennika²¹.

c) Rozwój czci męczenników na Zachodzie

Pierwsze dokumenty kultu umęczonych wiernych na Zachodzie ukazują osobę św. Cypriana (†258), biskupa Kartaginy. Przede wszystkim sprawa dotyczy jednego z jego listów, skierowanego do miejscowego duchowieństwa w czasie prześladowań Decjusza, w którym święty zwraca uwagę na celebrowanie wspomnień męczenników²². Zachował się ponadto opis męczeństwa samego biskupa Cypriana²³. Wspomniane

¹⁹ Zob. M. AUGÉ, *Le feste del Signore, della Madre di Dio e dei santi*, [w:] *Anàmnesis*, t. VI, 248-251; P. VISENTIN, «Formazione e sviluppo del Santorale nell'anno liturgico», 300-302.

²⁰ Por. Ph. ROUILLARD, *Il culto dei santi in Oriente e in Occidente*, [w:] *Scientia Liturgica*, red. A.J. CHUPUNGCO, t. V, *Tempo e spazio liturgico*, Casale Monferrato 1998, 340; B. NADOLSKI, «Miejsce świętych w liturgii a współczesny chrystocentryzm», 67.

²¹ Zob. J. HILD, «Le mystère des saints dans le mystère chrétien», *La Maison-Dieu* 52 (1957) 11-13; B. de GAIFFIER, «Réflexions sur les origines du culte des martyrs», 31.

²² Zob. CYPRIANUS, *Epistola XII*, 2, CSEL 3 II, 503. Por. także *Epistola XXXVIII*, 3, CSEL 3 II, 583.

²³ Zob. *ACTA PROCONSULARIA*, CSEL 3 III, CX-CXVI. Opowieść o męczeńskiej śmierci św. Cypriana znajduje się także w IV tomie *Liturgii Godzin Pawła VI*, w dniu liturgicznego wspomnienia tego męczennika (16 września).

świadczenia jasno potwierdzają ustabilizowanie się kultu męczenników w pierwotnym Kościele. Coroczna celebrowanie liturgiczna ku czci umęczonych wiernych, publicznie i urzędowo odnotowana, otrzymuje charakter oficjalny i eklezjalny²⁴.

Oddawanie hołdu męczennikom było praktykowane także w Kościele Rzymskim, poczynając zwłaszcza od III w.²⁵. Doniosłe znaczenie w tym względzie miało męczeństwo papieża Sykstusa II i jego siedmiu diakonów w r. 258²⁶. Z tego też okresu pochodzą niektóre inskrypcje ku czci świętych apostołów Piotra i Pawła, odnalezione w katakumbach²⁷.

Rozwój kultu męczenników, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, jest zauważalny szczególnie wskutek edyktu o wolności i tolerancji cesarza Konstantyna z 313 r.²⁸, kiedy to chrześcijanie otrzymali możliwość wznoszenia sakralnych budowli nad grobami męczenników, zwanych *memoria* lub *martyrium*²⁹. Powyższe formy czci pierwotnie miały jedynie znaczenie lokalne i dotyczyły określonej wspólnoty chrześcijan, lecz z czasem, w wyniku rozwoju migracji i pielgrzymek do miejsc kultu, zaczęły rozpowszechniać się również w innych społecznościach wiernych³⁰.

²⁴ Por. A. AMORE, «Culto e canonizzazione dei santi nell'antichità cristiana», 41.

²⁵ Zob. *Enchiridion Liturgicum*, t. II, 1366.

²⁶ Zob. P. JOUNEL, «L'été 258 dans le calendrier romain», *La Maison-Dieu* 52 (1957) 44-58.

²⁷ Zob. P. VISENTIN, «Formazione e sviluppo del Santorale nell'anno liturgico», 299.

²⁸ Zob. K. BIHLMAYER, H. TUECHLE, *Storia della Chiesa*, t. I, 121-122.

²⁹ Zob. S. ROSSO, *Il Segno del Tempo nella liturgia*, Leumann (Torino) 2002, 344; Ph. ROUILLARD, *Il culto dei santi in Oriente e in Occidente*, 341; E. LODI, *Liturgia della Chiesa*, Bologna 1999, 1002.

³⁰ Potwierdzeniem rozszerzenia się kultu męczenników są m.in. słowa św. Grzegorza z Nazjanzu:

B. Oddawanie czci świętym nie-męczennikom na Wschodzie i na Zachodzie

Wierni Kościoła pierwszych wieków doświadczali także innego sposobu dawania świadectwa Chrystusowi, bez ofiary własnej krwi, tzn. cierpieli za wiarę wśród tortur i w więzieniach. Tych mężnych i odważnych świadków Ewangelii nazwano *confessori* (wyznawcy), bowiem skutecznie wyznali Chrystusa bez przelewu swej krwi³¹. Uonorowanie takich wiernych potwierdza już sam św. Cyprian, kiedy duchownym swego Kościoła zaleca oddawanie czci wyznawcom razem z męczennikami:

W końcu zaznaczcie również dni tych, dla których wypadają, abyśmy mogli uroczysto obchodzić ich wspomnienia wśród pamięci męczenników³².

„Neque enim Carthaginiensi tantum Ecclesiae, nec Africae, ab eo, et propter eum etiam nunc clarae et celebri, praeficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam orientali omni, atque australi et septentrionali orae, quocunq[ue] illius fama et admiratio pervagata est”
tzn.

„Jest bowiem ustanowiony nie dla Kartaginieńskiego jedynie Kościoła, ani Afrykańskiego, od niego wcześniej, i ze względu na niego również teraz sławnego i poważanego, lecz także [dla] wszystkich terytoriów zachodnich, a nawet niemal całemu Wschodowi, jak również wybrzeżu południowemu i północnemu, dokądkolwiek dotarła sława o nim i podziw”. GREGORIUS THEOLOGUS, *Oratio XXIV*, 12, PG 35, 1184.

Odnosnie do rozwoju kultu męczenników w pierwotnym Kościele zob. również: Ph. ROUILLARD, «Les Pères. Le culte des saints au temps des Pères», *Assemblées du Seigneur*, t. 89, *Fête de la Toussaint*, Bruges 1963, 72-85; M. RIGHETTI, *Manuale di storia*, t. II, 396-406; A. CATTABIANI, *Calendario. Le feste, i miti, le leggende e i riti dell'anno*, Milano 1993, 312-317.

³¹ Zob. *Enchiridion Liturgicum*, t. II, 1367; Ph. ROUILLARD, *Il culto dei santi in Oriente e in Occidente*, 341.

³² „Denique et dies eorum quibus excedunt adnotate, ut commemoratio-nes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus”. CYPRIANUS, *Epistola XII*, 2, 503.

Biskup Kartaginy nazywa także wyznawcą papieża Korneliusza (†253), który, wycierpiawszy prześladowania za wiarę, w sposób naturalny zmarł na wygnaniu³³. Według św. Cypriana, wyznawcom, pomimo braku w ich przypadku męczeńskiej śmierci, należy się podobny kult do męczenników³⁴. Z biegiem czasu podobna idea zostanie rozwinięta również na Wschodzie, osobliwie przez św. Bazylego z Kapadocji (†379)³⁵, jak też w nauczaniu św. Jana Chryzostoma (†407)³⁶.

Od IV w., po ustaniu wielkich prześladowań Kościoła, rozpoczyna się nowy etap w oddawaniu czci bohaterom chrześcijańskiej wiary. Ich kult, zastrzeżony początkowo jedynie dla męczenników, zostaje rozszerzony na innych sławnych i cnotliwych wiernych, wyróżnionych przez wzorowe naśladowanie Chrystusa³⁷.

a) Kult ascetów

W okresie następującym po 313 r. zrodził się inny typ świętości, uważany za zastępstwo męczeństwa, a mianowicie życie w pełnej ascezie³⁸. Oddawanie czci ascetom wynikało z ich tzw. *codziennego męczeństwa*, które polegało na spędzaniu życia w samotności, wśród ciągłych modlitw i postów oraz na hero-

³³ Zob. CYPRIANUS, *Epistola LXVII*, 6, CSEL 3 II, 741.

³⁴ Zob. CYPRIANUS, *De mortalitate*, 17, CSEL 3 I, 308. Według Tertuliana zaś wyznawcy mogą być nazwani *martyres designati*. Zob. TERTULLIANUS, *Ad martyras*, 1, CSEL 76, 1.

³⁵ Zob. BASILIUS, *Homilia XIX*, PG 31, 507-526.

³⁶ Zob. JOANNIS CHRYSOSTOMUS, *Laudatio sancti Patris nostri Eustathii Antiochiae magnae archiepiscopi*, PG 50, 597-606.

³⁷ Zob. M. AUGÉ, *Le feste del Signore, della Madre di Dio e dei santi*, [w:] *Anàmnesis*, t. VI, 252; A. ADAM, *L'anno liturgico. Celebrazione del mistero di Cristo*, Leumann (Torino) 1987, 210.

³⁸ Zob. E. LODI, *Liturgia della Chiesa*, 1002.

icznej walce z Szatanem i przywiązaniami cielesnymi³⁹. Spośród pierwszych ascetów, którym oddawano należną cześć, powinno się przywołać m.in. św. Antoniego z Egiptu (†356) oraz św. Ilariona z Palestyny (†371)⁴⁰.

b) Uczczenie dziewic

Porównywalnie do męczeństwa było traktowane także dziewictwo konsekrowane, które według ówczesnych przekonań stanowiło wyższą formę świętości aniżeli asceza⁴¹. Ważne świadectwo w tym względzie pochodzi od Metodego z Olimpu (III w.)⁴². Trzeba jednak zaznaczyć, że początkowy kult dziewic, podobnie jak i ten, odnoszący się do wdów, był jeszcze ściśle związany z ich męczeństwem krwi (np. św. Agnieszka, Agata, Łucja, Perpetua, Felicyta)⁴³.

c) Kult biskupów

Uczczenie biskupów-wyznawców stanowi ostatni etap poszerzania chrześcijańskiego kultu od męczenników do wyznawców⁴⁴. Na rozwój czci, oddawanej pasterzom poszczególnych Kościołów lokalnych, szczególnie wpływ wywarł fakt

---

³⁹ Zob. P. VISENTIN, «Formazione e sviluppo del Santorale nell'anno liturgico», 304; A. AMORE, «Culto e canonizzazione dei santi nell'antichità cristiana», 55-56. Odnośnie do świętości i kultu ascetów ważne jest świadectwo św. Atanazego na temat życia św. Antoniego (†356). Zob. ATANASIUS, *Vita Antonii*, 47, PG 26, 911.

⁴⁰ Por. *La celebrazione nella Chiesa*, t. III, 261; J. NADAL CAÑELLAS, *Gli eroi di Dio*, 17.

⁴¹ Por. E. LODI, *Liturgia della Chiesa*, 1002.

⁴² Zob. METHODIUS, *Convivium decem virginum*, VII, 3, PG 18, 127-130.

⁴³ Zob. *La celebrazione nella Chiesa*, t. III, 262.

⁴⁴ Zob. E. LODI, *Liturgia della Chiesa*, 1002.

piastowania przez nich apostołskiego urzędu. Święci biskupi bądź to z powodu doświadczonych różnorodnych prześladowań, bądź wskutek ich doktrynalnej prawowierności i moralnej uczciwości, w sposób wybitny świadczyli o chrześcijańskiej wierze⁴⁵.

Z tych powodów, jak też z racji chluby i dumy miejscowych wspólnot kościelnych z ich sławnych pasterzy, już od III-IV w. szczególnej czci doznawali:

- św. Grzegorz Taumaturg (†270) i św. Bazyli z Cezarei (†379) na Wschodzie;
- papież św. Lucjusz (†254) i św. Sylwester (†335), św. Dionizy z Mediolanu (†359), św. Marcin z Tours (†397) i św. Ambroży z Mediolanu (†397) na Zachodzie⁴⁶.

Honorowanie świętych biskupów umacniało lokalne wspólnoty, natomiast świadectwo ich życia przekazywano następnym pokoleniom wierzących.

Kult świętych niebędących męczennikami rozwijał się w podobny sposób do kultu męczenników. Wierni oddawali im cześć poprzez liturgiczne wspomnienie rocznicy ich śmierci oraz poprzez honorowanie ich relikwii, co początkowo odbywało się jedynie w Kościołach lokalnych⁴⁷. Wraz z biegiem lat, w rezultacie rozwoju ruchu pielgrzymkowego, kult świętych

⁴⁵ Zob. H. FROS, *Pamiętając o mieszkańcach nieba. Kult świętych w dziejach i w liturgii*, Tarnów 1994, 59; P. VISENTIN, «Formazione e sviluppo del Santorale nell'anno liturgico», 303.

⁴⁶ Zob. A. AMORE, «Culto e canonizzazione dei santi nell'antichità cristiana», 55; M. AUGÉ, *Le feste del Signore, della Madre di Dio e dei santi*, [w:] *Anàmnèsis*, t. VI, 252.

⁴⁷ Zob. J. NADAL CAÑELLAS, *Gli eroi di Dio*, 17. Z. KOBUS, «Kult relikwii świętych», *Anàmnèsis* 40 (2005) 91-92.

nie-męczenników zostanie rozciągnięty na inne społeczności chrześcijan⁴⁸.

W świetle przytoczonych danych należy stwierdzić, że formowanie się i rozwój kultu świętych w pierwotnych Kościołach lokalnych, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, stanowiły fundament dla procesu tworzenia się celebracji *Sanctorale* w przeciągu roku liturgicznego dla całego Kościoła powszechnego.

---

⁴⁸ Zob. H. Fros, *Pamiętając o mieszkańcach nieba*, 49.